

"ТРЕБА БЕРЕГТИ НАШІ СКАРБИ. ВОНИ НАЛЕЖАТЬ НАРОДОВІ – І БІЛЬШЕ НІКОМУ"

(Формування етнокультурної компетентності старшокласників засобами громадянської лірики Василя Симоненка)

У статті порушується проблема позитивного впливу громадянської лірики Василя Симоненка на формування етнокультурної компетентності старшокласників на уроках української літератури.

Ключові слова: громадянська лірика, етнокультурна компетентність старшокласників, ментальність, як матриця, формування національної гідності й свідомості, методичні настанови вчителя з метою формування етнокультурної компетентності.

The problem of the positive influence of Vasyl Symonenko's civil lyrics on the formation of the senior pupils' competence of the creation of nation during the lessons of Ukrainian literature is considered in this article.

Keywords: civil lyrics, senior pupils' competence of the creation of nation, mentality as a matrix, the formation of national worth and consciousness, methodical guidelines of a teacher with the aim of the formation of the competence of the creation of nation.

Мета: дослідити громадянську лірику В. Симоненка з точки зору актуальності піднятих поетом проблем; визначити ознаки патріотичної і громадянської лірики як допоміжних компонентів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Василь Симоненко – один з найскравіших поетів-"шістдесятників", чия громадянська лірика не втрачає високої амплітуди й зараз, коли вже безповоротно минуло півстоліття по тому, як митець відгукувався на животрепетні насушливі проблеми за гарячими слідами. Серед свого покоління "витає молододі поезії" [2, 173], за влучним висловом Олеса Гончара, у громадянській ліриці не мав рівних. Спектр дії таких віршів у Василя Симоненка дуже широкий, художня палітра яскрава, а сила впливу на читача величезна, адже громадянська

позиція його ліричного героя зумовлює як родинну педагогіку й морально-етичні взірці поведінки ("Одурена", "Дума про щастя", "Кривда", "Одинока матір"), так і філософське осмислення проблеми призначення людини на землі ("Ти знаєш, що ти – людина?", "Я...", "Люди – прекрасні..."); як медитативне самоосмислення обов'язку обдарованої талантом людини перед своєю нацією та її майбутнім ("Є тисячі доріг..." "Гей, нові Колумби й Магеллани..."), так і сходження на виразні патріотичні вершини ("Лебеді материнства", "Задивляюся у твої зіниці").

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема компетентності, в тому числі й етнокультурної, розглядалася сучасними психологами, педагогами й методистами, як за кордоном, так і в Україні. Зокрема Ю. Бондаренко, Н. Волошина, О. Куцевол, Г. Токмань, А. Пасічник, В. Уліщенко, З. Шевченко присвятили проблемам учнівської компетентності окремі статті.

Виклад основного матеріалу. ведучи мову про громадянську лірику як важливий різновид ліричних і ліро-епічних творів, учителям-практикам не слід забувати, що визначення цього терміна в різних літературознавчих словниках досить відмінне. Наприклад, у двотомній "Енциклопедії ерудита" натрапляємо на завідомо зроблене авторами зауваження, яке стає ключем до належного розуміння такого виду поезій взагалі: "Громадянська лірика – умовна назва (виокремлення наше – С. Н.) творів із соціальною та національною проблематикою" [4, 244], а також свідомо здійснене уточнення, що й пейзажний (чи навіть інтимний, якщо брати до уваги домінуючий компонент родинності) вірш Т. Шевченка "Садок вишневий коло хаги" можна трактувати як взірць громадянської лірики, як і поезію Олександра Олеса "Чари ночі", бо й у цьому творі йдеться не лише про суто любовні переживання ліричного героя, а всі події відбуваються на тлі українського пейзажу, у чітких межах українського топосу,

переданого національними архетипами, якими виступають такі промовисті образи: зоряна травнева ніч, тьохкання соловейка, усвідомлення короткоплинності віку молодості, мрії молодої людини знайти свою – найкращу в світі! – пару, щоб з нею народити дітей і вік прожити в рідному краю у мирі, злагоді та праці.

Варто пам'ятати і той важливий нюанс, що громадянська лірика залишається довговічною і не перетворюється на поезію-агітку, як це, на жаль, можна спостерегти у віршах Павла Грабовського та багатьох ідеологічно заангажованих збірках, що виходили друком у 70–80-х роках, радянських поетів, лише за умови, що її автор аж ніяк не пропонує набридливі лозунги чи закликає, повчає, напучує, скеровує, спонукає, сам у глибині душі не вірячи в результативність запропонованого шляху, а якщо пропонує перетрансформовану художньо (як взірць або як варте осуду явище) конкретну життєву ситуацію або через персонажів своїх віршів показує, чому саме їх варто наслідувати чи не допускати ними вчинених помилок, адже громадянська лірика тоді повноцінно виконує "свою функцію, не перетворюючись на віршовані гасла, якщо вона спирається на естетичні критерії, не є інструментом ідеологічних та політичних інтересів" [4, 244]. Виразна свідомість самого поета для його громадянської лірики також має першочергове значення. Наприклад, мученицький шлях Василя Стуса, його пожиттєва нескореність і гідне слави протистояння безжальному монстру – радянській тоталітарній системі – зумовлюють довіру читача до вистражданих і перевірених роками, проведеними в тюрмі, життєво мудрих висновків цього автора.

Свої умовиводи про громадянську лірику Василя Симоненка старшокласник повинен обґрунтовувати як власну етнокультурну компетентність. Звичайно, у цьому йому має допомагати вчитель, подаючи для роздумів цікаві факти з життя поета. Наприклад, якщо взяти до уваги, що старенька вчителька з

рідного Симоненкового села Бієвці колись назвала Василя рідним сином Шевиченка, то зіставляючи й порівнюючи саме цих двох митців, на відповідному уроці української літератури в 11 класі можна назвати Кобзаря насамперед оборонцем української жінки-кріпачки, в Симоненка – її наступниці, безправної жінки-колгоспниці. Щоб сучасні учні зрозуміли, що між цими двома образами не так уже багато відмінного, зате чимало спільного й дуже близького, варто пояснити старшокласникам, що рабіння ХХ століття, проста безпаспортна сільська радянська жінка, державою була поставлена в настільки тяжкі умови, яких не існувало навіть у жінки-кріпачки першої половини ХІХ ст. Ясна річ, про подібне наважувалися сказати далеко не всі радянські письменники, але в комедії Олексія Коломийця "Фараони" натрапляємо на фразу, що феноменально віддзеркалює не тільки позицію колгоспного начальства, в якій ставлення усєї державної бюрократичної системи до безправної колгоспниці, якій роками доводилося зводити кінці з кінцями взагалі без зарплати, виживати без вихідних, відпусток, лікарняних листів та інших, навіть наймінімальніших благ цивілізації ХХ ст.: "Жінки – така техніка, що ні тобі амортизації, ні запасних частин, ні капітального ремонту..." [7, 12]. Але найстрашніше з усіх випробувань, що в радянські часи могли чекати сільську жінку, – це самотність, адже після служби в армії значна частина хлопців на колгоспну роботу взагалі не поверталася, а всі начальницькі крісла займали приїжджі з міста перевірені партією кадри чоловічої статі поважного віку, тому безпаспортна дівчина, яка щойно закінчила семирічку (у часи Василя Симоненка саме до цього класу в СРСР освіта була безплатною), мусила або ж відразу йти працювати на ферму чи в ланку, або мати проблеми із законом за так зване "тунеядство" (паразитичний спосіб життя, для визнання якого досить було виявитися безробітною більше трьох місяців), а це загрожувало тюрмою, або намагатися вступити у якийсь технікум чи професійно-технічне училище, щоб поповнити собою "ліміту", тобто масу молодих вчорашніх селянок, тих, які в кращому випадку отримували квартиру, щоб дочекатися власної квартири в місті десь аж у свій передпенсійний вік, а в гіршому – намагалися щодня добиратися на завод або фабрику з рідного населеного пункту.

Сільська дівчина-випускниця в місті через відсутність життєвого досвіду й

наївні уявлення про чесність і свідомість юнаків-комсомольців та мрію про велике кохання, що насаджувала школа й від чого все-таки застерігала сільська мораль, намагалася здобути цивілізаційні блага найпростішим шляхом – вийти заміж і автоматично отримати міську прописку. Проте це виявлялось надто ризикованим і часто-густо хибним, що наглядно продемонстровано у фільмі режисера Володимира Меньшова "Москва сльозам не вірить". Василь Симоненко вчився у столичному університеті, був спостережливим і уважним, тому не міг не фіксувати у своїй пам'яті, чим подібні "великі кохання" закінчуються для наївних сільських дівчат. Досить прочитати його вірш "Одурена", щоб збагнути й громадянську позицію цього митця, і його гнівний осуд на адресу тих, хто немилосердно нівечив довірливим юнкам життя:

*Він байдуже потис її руку
І не чув її милих докорів,
І так довго стогнали по бруку
Перестуки її підборів.
І стояв він, тупий, плечистий,
І байдужий, немов колода.
І здалося – на ціле місто
Заридала вона на сходах [12, 153].*

Проте лише виразного прочитання цього короткого, але яскравого вірша громадянської лірики мало. Учителеві треба навідними, але водночас ще й проблемними запитаннями заставити клас проінтерпретувати смисли художнього тексту:

- Доведіть, що дівчина та її зрадливий обранець – не ліричні герої, а персонажі вірша. Що можете сказати, власне, про ліричного героя? Чому він виявляється "за кулісами" художнього тексту?

- Як ви розумієте епітет "милі докори"? Чим могла докоряти дівчина своєму спокусникові й зрадникові? Чому її докори саме милі? Чи може це свідчити про щирі любов дівчини до того, хто поетом названий "тупим, плечистим і байдужим, немов колода"? Як ви розумієте таку авторську характеристику обранця дівчини?

- У тексті поезії є вражаюча гіпербола. Проінтерпретуйте її зміст. Чому ліричному героєві здається, що жертва міського дон-жуана заридала на весь мегаполіс? Чи можна сказати, що цим автор вражаюче передає непосильне горе зраженої дівчини і крах усіх її мрій та сподівань?

Ще жахливішу картину жіночої неволі подає ліро-епічний текст з промовистою назвою "Дума про щастя". Кол-

госпна доярка, якій ледь за тридцять, уже розбита тяжкою працею, отже, хвора жінка. Саме з перевтоми й хронічних недуг, якими "нагородила" доярку колгоспна ферма й ненормований робочий день, вона й "увійшла вайлувато в сіни" [13, 47], саме тому "в доярки цієї / шасливої / руки й ноги / вночі гудуть" [13, 48]. Її маленькі діти-дошкільнята протягом усього свого раннього дитинства залишені напризволяще, бо цілими днями замкнені в хаті, радіють неньці, шебечуть, але це щастя є лише сурогатом справді благополучних стосунків. Не важко зрозуміти, що чоловіка в цій родині взагалі нема, що всі життєві проблеми на плечах матері, в а хаті - безпросвітні злидні, адже навіть найубогішою вечері поет не описує взагалі. Урешті, авторська позиція Василя Симоненка у цьому творі відверто осудлива, а осуд й докір адресовані не кому іншому, як радянській владі, що вимагає від журналістів оптимістичних газетних опусів навіть тоді, коли це махровий обман і рафінована фальш:

*...Не життя тобі,
а іділія,
як в поганих книжках
чи в кіно.*

*Де фотографу?
Де поети?*

*Нуте, хлопці, сюди скоріш!
Можна знімок утнуть для газети
І жахливо веселий вірш [13, 47–48].*

Доречно поцікавитися у старшокласників, на що саме натякав поет, коли у своєму вірші вживав словосполучення "як в поганих книжках" або "жахливо веселий вірш"; встановити, чи відчувається іронія ліричного героя, коли він повторює такі притаманні радянській журналістиці фрази-штампи.

Як одинадцятикласникам уже відомо з біографії поета, Василя Симоненка мав тільки матір, отже, за сільськими мірками мусив нести тавро "байстрюка", що з малолітства ранило й породжувало комплекс неповноцінності. Вірш "Кривда", безперечно, має автобіографічний характер. Це ліро-епічний сюжетний текст. Ліричний герой, який виносить безжальний присуд усім, хто кривдить недобрими словами маленького хлопчика:

*Бо ж немає тим іншої кари,
Хто дотени свої в іржі
Заганяє бездумно в рани,
У болючі рани чужі [13, 24], –*

у тексті вірша-новели (саме так жанр цього твору визначив автор) є ще чудовий образ дитини й зловісний – підлого сусіда. Образ Івася виписаний автором з теплою і замилюванням, але над його

розкриттям старшокласникам треба уважно попрацювати:

- Доведіть, що самотня мати дуже любить свого сина. Як про це сказано в першій строфі?

- Те, що хлопчик росте веселим, допитливим, цікавим, дуже вигідно вирізняє його з хлоп'ячого гурту. Чи можна сказати, що Івась формується як яскрава особистість тільки завдяки любові матері?

- Яку мрію виношує у своєму серці хлопчик-безбаченко? Доведіть на основі допустимості батьківських покарань в уяві дитини безмежне бажання мати хоч поганенького, але реального батька.

- Який злий жарт розіграв над дитиною сусід?

- Чому Івась наніс важку психологічну травму власній матері? Якими словами вірша про це сказано?

- Детально проаналізуйте гнітючий психологічний стан малюка, користуючись строфою, що починається словами "Він допізна сидів у коноплях..."

- Чому письменник не осуджує малого Івася за хуліганську помсту дорослому сусідові?

Як і в Т. Шевченка тема жінки-покирки, так і у В. Симоненка проблема самотньої матері дуже часто розглядається з несподіваною для соціуму точки зору, пропонуючи не осуд і презирство на адресу нещасної, а співчуття й милосердя. Вірш "Самотня матір" (хоч мало би бути "Самотня мати", що необхідно зауважити учням, щоб не допускали подібної помилки в усному мовленні) розповідає про жінку, яка зважилася народити дитину для себе, тобто без одруження, офіційного оформлення шлюбу, адже війна викосила всіх її потенційних женихів. Перед учнями ставимо ряд проблемних запитань:

- Чи має жінка право на материнство, якщо створити сім'ю їй не вдається? Чому ви так вважаєте?

- Як і чому саме Василь Симоненко описує героїчну смерть потенційного нареченого жінки, про яку веде мову в вірші?

- Як ви проінтерпретуєте слова поета: "І стала ти / В сімнадцять літ вдовою, / Хоч наречений твій / ще не зустрів тебе" [12, 153]?

- Як ви розумієте слова: "Та право материнства – за тобою"? Чому в цьому випадку можна ліричного героя назвати захисником самотньої матері?

- Розтлумачте підтекст і значення для розуміння багатьох смислів цієї поезії таких художніх засобів: "печаль смоктала радощі твої", "безглуздо реготали со-

лов'ї", "вузьколобі звуть його ганьбою", "дурні покидьки і забродили".

- Що саме ліричний герой вважає найтяжчим злочином супроти материнства й дитинства і чому?

- Прочитайте рядки, які є авторською позицією у вірші.

Жінка-мати для В. Симоненка, як і для Т. Шевченка – святе, і це не просто індивідуальна – особливість світосприймання поетів, не виняток, а норма, адже обидва виховувалися насамперед матерями. Батько і дід Іван (батько матері) Тараса Шевченка і дід по матері Василя Симоненка – Федір, безперечно, мали вплив на цих талановитих людей у дитинстві, тим більше, що саме Федору Трохимовичу належать пророчі слова: "Безсмертячко ти мос кирпате", – шепотів дід, коли я засинав під музику його слів. То були дуже гарні слова, бо поганих дід не говорив мені" [10]. І саме про найріднішу людину В. Симоненко написав драматичну поезію з оптимістичним фіналом "Дід умер", але основна роль у вихованні дітей, згідно з українською ментальністю, належала матері. Ось чому Шевченко без української мадонни з дітям на руках не уявляє вільної України:

І на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люди на землі [17, 289].

Якщо ж говорити про формування етнокультурної компетентності старшокласників у процесі вивчення громадянської лірики Василя Симоненка, то слід принагідно згадати слова діаспорного психолога Володимира Яніва про те, що "в Західній Європі у вихованні дітей беруть однакову участь як мати, так і батько, і це є показником патріархальності сім'ї, то в Україні дітей виховує мати. Цей факт має істотні наслідки, оскільки норми поведінки, мораль, ідеали, життєві настанови українців підпорядковані нормам та ієрархії цінностей, типових для жінки, для її свідомості" [18]. Проте домінування матріархального комплексу в суспільстві призводить до того, що в українській сім'ї панують свобода і рівноправність, повага до волі й морального вибору кожного. Отже, інтерпретуючи дитячі й жіночі образи в громадянській ліриці В. Симоненка, одинадцятикласники мають можливість прилучитися до морально-естетичних ідеалів власного народу, що в наш час дуже важливо.

Громадянська лірика з виразним філософським компонентом у Василя Симоненка стосується, насамперед, осмислення власного призначення на землі

окремою людиною й людською цивілізацією в цілому. Безсумнівно, художньо найдовершенішим серед таких поезій вважається вірш "Ти знаєш, що ти - людина". Не заскорузлі й дубові умовиводи "Морального кодексу будівника комунізму", а перевірені століттями всім людством істини реалізуються автором у довірливому й оптимістичному тоні, викладаються простими й щирими словами. Для опрацювання тексту вірша варто запропонувати учням такі запитання:

- У творі згадуються лексеми "усмішка", "мука", "очі", "озера", "гаї", "стеги". З якою метою?

- Якими словами вірша передано народну мудрість, що час плине повільно, але життя минає швидко?

- Чому поет не ідеалізує людське суспільство? Якими словами про це сказано?

- Як ви розумієте другий рядок у першій строфі і другий - в останній? У якому з них поняття смислу людського життя виражено більш об'єктивно? Чому?

Поезія Василя Симоненка "Я..." потребує розуміння доби, у якій був написаний твір. Ідея колективізму, "не-висування-з-шеренги", спрощення й унітаризації яскравих особистостей во ім'я примарного права більшості, зрозуміло, сьогодні сприймаються як зловісна карикатура на соціум. Але в радянській державі цей постулат вважався основним і неторканим. Уже з цієї причини авторів треба було мати величезну сміливість, щоб від імені першої особи (я-себе) протиставити особистість масі. В експозиційній частині вірша Симоненко виводить узагальнений образ радянського чиновника, типового представника влади, який, як наголошує ліричний герой, а заодно й автор, "ладен був мене розіпнути / За те, що я поважаю себе" [12, 138]. Друга частина вірша "Я...", власне, кульмінаційна, несе узагальнювальний характер з виразною громадянською позицією ліричного героя поезії і філософським осмисленням взаємин особистості з колективом на рівні всієї цивілізації, тому учитель зобов'язаний допомогти учням з'ясувати ключові моменти:

- Як ви розумієте умовивід ліричного героя: "На світі безліч таких, як я, / та я, їй-Богу, один" [12, 138]?

- Чому передостання строфа – це ще ніби делікатне пояснення чиновникам-бюрократам ліричного героя, чому не можна нівелювати жодну людську особистість, зате четверта строфа – уже ла-

конічно зафішована істина в останній інстанції:

*Ми – це народу одвічне лоно,
Ми – океанна людська сім'я.*

*І тільки тих поважають мільйони,
Хто поважає мільйони "я" [12, 138]?*

Щоб зрозуміти справедливе обурення ліричного героя неповагою до кожної людини тоталітарною державою як механізмом гноблення, варто згадати, що практично кожен громадянин у СРСР підлягав стеженню КДБ, а штат цієї організації було роздано до небачених розмірів: "... Як відомо, в СРСР було написано 85 мільйонів доносів один на одного. Сам знаю, що в кожній академічній групі з десяти студентів був, як мінімум, один сексот. Справді – сатанинська організація" [16, 3]. Різного штибу донощики й сексти тих часів виявлялися особливо ненависними для покоління Василя Симоненка, що проявилось в його забороненому в радянські часи вірші "Пильному":

*Чого вдивляєшся так пильно й підозріло
У тих, хто сумніви свої явля на людях
сміло?*

*Якщо ти дійсно служиши правді. А не злу-
Чому ж у щирості вбачаєш крамолу?*

*При людях не стане ворог горло дерти,
Бо тільки добрий друг буває завжди од-
вертим [12, 79].*

Поезія Василя Симоненка "Люди – прекрасні..." має мажорний характер. Це романтична візія нормальних стосунків між людьми в державі, де ніхто не почувається "під ковпаком", де за ніким не стежать, не виношкують, щоб донести, морально вбити підтасованими фактами, оббрехати й посадити. Україна з цього вірша постає земним раєм, а ліричний герой – совістю свого покоління. Тож виникає потреба опрацювати художній текст, задіюючи всі можливості учнівської інтерпретації:

" Розшифруйте образ України, поданий такими рядками: "Земля – мов казка. / Кращого сонця нема ніде, / Загруз я по серце / У землю в'язку. / Вона мене цупко трима" [13, 60]. Чи любить ліричний герой землю предків так, як пропонувалося це робити радянським людям, чи виношує почуття відповідальності за народ і державу, передані йому генетично? Доведіть свою думку.

• Як ви розумієте фразу: "І хочеться так любить, / Щоб навіть каміння байдуже / Захотіло ожити / І жить!" [13, 60]?

• Чому поет перестерігає своє покоління, що іноді в історії не залишається й сліду по тих, хто вибрав позицію несупротивлення злу?

• Як ви особисто розумієте фразу: Щоб не сказали / Про вас грядущі: / – Їх на землі не було..." [13, 60].

Вірші "Гей, нові Колумби й Магеллани..." та "Є тисячі доріг..." Симоненка засвідчують високий інтелектуальний потенціал поета. Двом старшокласникам із середнім рівнем знань, умінь і навичок варто запропонувати підготувати короткі повідомлення відповідно про іспанського мореплавця Христофора Колумба (1451–1506 рр.) та португальського мореплавця Фернана Магеллана (1480–1521 рр.), експедиція якого здійснила перше кругосвітнє плавання. Завдання цілком посилене для такої категорії одинадятикласників і додасть урокові інтеграції з географією та історією, допоможе всьому класові систематизувати свої знання.

У переносному значенні відомими іменами Колумба й Магеллана автор подяковується для метафорично узагальненої назви прогресивної української молоді ХХ століття. І якщо в перших двох строфах митець увиразнює думку, що в природі набагато більше не відкритого, ніж уже знаного, то наприкінці третьої строфи пропонує українцям торкатися того, що століттями лежало цілюю: "В океані рідного народу / Відкрий духовні острови!" [13, 15]. Юнацький неспокій, на думку ліричного героя цього вірша, не повинен вигасати передчасно, адже тільки молода людина здатна бути романтиком, ідеалістом, героєм і сподвижником. Окремі жартівливі слова поезії призначені тільки підбадьорювати й упевнювати у власних силах інших представників молодого покоління:

Жоден вітер сонця не остудить.

Півень землю всю не розгребе!

Україно! Доки жити буду,

Доти відкриватиму тебе [13, 15].

Поезія "Є тисячі доріг..." має глибокий підтекст, адже в радянської молоді тих часів був тільки шлях, вказаний правцею Іллча у "щасливе майбутнє", яке на ділі не виявилось таким жодного разу за всю історію СРСР. Симоненко ж протиставляє цій утопії призначення поета служити рідній нації і уярмленому народові:

І що мені робить, коли малий зажинок

Судилося почать на ниві нерясній?

Чи викинути серп і йти байдикувати,

Чи долю проклясти за лютий недорід

І до сусід пристать наймитувати

За пару постолів і шкарку на обід?

Коли б я міг забуть убоге рідне поле,

За шмат цієї землі мені б усе дали...

До того ж і стерня ніколи ніг не коле

Тим, хто взува холуїські постолі [12, 186].

Зрозуміло, що написання віршів російською мовою українськими за походженням митцями чи вірнопіддане служіння "імперії зла", яким був СРСР, багатством із сучасників Василя Симоненка гарантувало й чини, і нагороди, і славу, та вибір яскраво когортою українських поетів-"шістдесятників" був зроблений, образно кажучи, за велінням совісті, а не згідно з плотськими потребами шлунка виявитися набитим дефіцитними делікатесами.

Для зіставлення й увиразнення проблеми життєвого вибору митця під час роботи над віршем "Є тисячі доріг..." варто використовувати поезії Ліни Костенко "Доля" і "Поет, не дорожжя любовію народної", а також бодай ознайомити одинадятикласників з поезією В. Симоненка "Толока". Образ колись родючої землі, що з певної причини вимушено відпочиває, власне, лежить облогодом, пусте, не дає врожайів, а щонайбільше може використовуватися як пасовище, у Василя Симоненка стає образом-символом української поезії в епоху Сталіна – Хрущова – Брежнєва. Проте потенційні сили толоки (у підтексті – українських митців) величезні, тому вона їх використовує, якщо отримає бодай найменший шанс:

Поезія безплідна як толока.

*Усе завмерло, мов пройшла чума, –
Немає Брюссова, немає Блока,
Єсеніна і Бальмонта нема!*

*Біля керма – запродавці, кастрати
Дрижать від страху в немочі
сліпій...*

Коли б оту толоку розорати,

Шевченко міг би вирости на ній! [14, 558–559].

Митець мав міцну віру в те, що його позиція єдино правильна в тих драконівських умовах, у яких доводилося жити всьому поколінню митців-"шістдесятників". На компромісі цей автор не йшов, на матеріальні блага не спокушався, смерті не боявся. До того ж, як слушно зауважує О. Слоньовська, "сам Василь Симоненко мав тверде переконання в обраності, в тому, що саме йому вищою силою доручено захищати правду й добро:

*Не знаю, ким – дияволом чи Богом –
Дано мені покликання сумне:*

Любити все прекрасне і земне

І говорити правду всім бульдогам" [14, 559].

Оскільки для громадянської лірики притаманне переростання відповідальності за долю рідного краю в патріотич-

но свідому налаштованість на діяльне забезпечення гідного майбутнього Вітчизни, то поезія "Лебеді материнства" та "Задивляюсь у твої зіниці" В. Симоненка можна вважати поетичними ілюстраціями до відомої цитати Дмитра Донцова: "...Нація – як доцільно спрямована воля – це не лише зв'язок людей, що заселяють свою землю в далекому часі, але й зв'язок усіх поколінь, які заселяли той самий простір у минулому і заселятимуть у майбутні часи" [3, 261]. Вірш "Лебеді материнства" міг би стати диптихом, якби автор поділив його на автономні частини, але оскільки твір поданий Симоненком як єдиний художній текст, то при аналізі мусимо вести мову спочатку про думки молодої матері над колискою новонародженого сина (від початку твору до слів "...золотим сузір'ям"), уявляючи собі й килимок із лебедями на стіні, й плавний перехід тихої зоряної ночі у світанок, адже тільки тоді темряву тривожать перші, другі й треті півні. Ця частина твору витримана в українському колориті, віруваннях та фольклорних мотивах. Друга частина набагато виразніша художньо, тому й не дивно, що саме їй судилося стати піснею. Передбачення матір'ю синові долі у цьому вірші мають належний підмурівок народної педагогіки, пантеон моральних орієнтирів, естетичних взірців поведінки свідомого українця, який з пелюшок засвоює неперехідні цінності свого народу, з юних літ активно прилучається до етнокультурної парадигми розвитку української нації.

• Яке навантаження у вірші несе метафора "приспані тривоги"? Чи можна лексему "приспані" вважати епітетом? Чому?

• Як у вірші розглядається проблема особистого щастя?

• Чому на тлі сентиментального щастя несподівано звучить материнська пересторога синові:

*Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину?* [13, 90]

• Як ви розумієте образ-символ "білявої хати"? Чому саме типова сільська українська хата дійсно білява?

• Тема героїчної смерті у вірші подана як одна з найважливіших чеснот достойного життя сучасного ліричному героєві спадкоємця козаків-лицарів. Доведіть це, послуговуючись змістом таких рядків:

*І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прійдуть з України верби і тополі.
Стануть над тобою, листям затр-
почуть,*

Тугою прощання душу залоскочуть [13, 92].

Чи можна твердити, що це пророцтво Василя Симоненка трагічно збулося в наші дні?

Спотворена радянською цензурою, а згодом і взагалі заборонена поезія Симоненка "Задивляюсь у твої зіниці" досі вважається одним з найкращих віршів про Україну. Замість псевдо-розчулених освідчень у любові, набридлого сюсюкання й жалів над долею рідного краю, як це виявилось в багатьох поетів XIX і навіть XX ст., Василь Симоненко возводить Україну на п'єдестал, значно вищий від тих, які в його уявленні займають навіть Росія і Америка:

Ради тебе перли в душі сію,

Ради тебе мислю і творю.

Хай мовчать Америки й Росії,

Коли я з тобою говорю [12, 184].

Учитель повинен доступно пояснити учням, що засилля червоного кольору в цьому творі, зокрема дуже невдалий епітет "хмари бурякові", – данина тоталітарній системі. Урешті, державний прапор, про який веде мову поет, навряд чи нинішніми читачами вірша уявляється червоним, бо крапельки крові на червоному полотні не може бути помітно, а ось згадка про "люту битву" як опір українських дисидентів у 60–70-х роках комуністичній системі цілком логічна:

Україно, ти моя молитва,

Ти моя розпука вікова...

Громить над світом люта битва

За твоє життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,

Хай сичать образи – все одно

Я проллюся крапелькою крові

На твоє священне знамено! [12, 185].

Громадянська лірика Василя Симоненка несе виразний компонент виховання національно свідомої молоді. Це означає, що етнокультурна компетентність підростаючого покоління може ефективно формуватися на відповідних уроках.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. Галич О. Теорія літератури : підруч. / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв. – К. : Либідь, 2005. – 487 с.

2. Гончар О. Витязь молодої української поезії / Олесь Гончар // Гончар О. Письменницькі роздуми. – К. : Радянський письменник, 1980. – С. 173–177.

3. Донцов Д. Дух нашої давнини / Дмитро Донцов. – Дрогобич : Відродження, 1991. – 341 с.

4. Енциклопедія ерудита. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Т. 1. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 608 с.

5. Енциклопедія ерудита. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Т. 2. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 624 с.;

6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.

7. Коломієць О. Фараони / Олексій Коломієць. // Коломієць О. Вибрані твори : у 2 т. – Т. 1 : П'єси / [вступ. сл. М. Зарудного]. – К. : Дніпро, 1988. – 623 с.

8. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів : вид. третє, перероблене і доповнене / Василь Лесин, Олександр Пулинець. – К. : Радянська школа, 1971. – 485 с.

9. Літературознавчий словник-довідник *Nota bene* / [ред. кол. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. – К. : ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.

10. Мати Василя Симоненка : Спасибі вам за добрі слова... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kuncevo.ucoz.ru/load/uroki/ukrmova/vasil...46-1...1466.

11. Моклиця М. Словник / Марія Моклиця // Моклиця М. Основи літературознавства : навч. вид. – Тернопіль : Підручники & посібники. – 2002. – 191 с.

12. Симоненко В. Берег чекань / Василь Симоненко. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 310 с.

13. Симоненко В. Народ мій завжди буде / Василь Симоненко. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.

14. Слоньовська О. Конспекти уроків з української літератури для 11-х класів : нове прочитання творів / О. Слоньовська. – К. : Рідна мова, 2001. – 797 с.

15. Ткаченко А. Мистецтво слова : вступ до літературознавства / Анатолій Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 448 с.

16. Ушенко В. Будні районного гебіста : сповідь опера КГБ СРСР / Володимир Ушенко. – К. : Український пріоритет, 2013. – 208 с.

17. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. – Т. 2 : Поезія 1847–1861 / Т. Шевченко. – К. : Наукова думка, 1999. – 590 с.

18. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Володимир_Михайло_Янів.

Стаття надійшла 31.03.2015 р.